

listova popisa iz 1936. godine. Općinama Istarske provincije naloženo je da obrade obiteljske listove popisa iz 1936. i na njima označe sve one koji se u svakodnevnoj obiteljskoj komunikaciji ne služe talijanskim jezikom.

O *ljudskim gubicima i egzodusu iz Istre u Drugome svjetskom ratu i poraću* (125-140) naslov je posljednjeg, sedmog poglavlja. Autor u njemu razmatra pitanje ljudskih gubitaka na području Julijske Venecije za vrijeme Drugoga svjetskog rata u okvirima rasprava o žrtvama partizana i o egzodusu talijanskog življa nakon rata. Tim otvorenim pitanjima, koja su u nas tek nedavno detabuizirana, autor pristupa ponajprije komparativnim kritičkim osvrtom na postojeću znanstvenu, ali i neznanstvenu literaturu, i hrvatsku i talijansku, koju se pri obradi ovakvih tema svakako valja uzeti u obzir.

Nakon sedmog poglavlja, kao osma i deveta cjelina, slijede sažetci na engleskom (141-146) i talijanskom jeziku (147-154). Nakon njih nalaze se kazalo osobnih imena (155-162), kazalo zemljopisnih naziva (163-170) i popis ilustracija (171).

Knjiga *Istra na raskrižju. O povijesti migracija pučanstva Istre* nastala je kao zbir autorovih dosadašnjih istraživanja na istarskima temama, te je vrijedan novi prinos raščlambi važnih, osjetljivih ili spornih etapa povijesti Istre. Pri tomu joj, s obzirom na hod istarske povijesti, naglasak na demografskim i migracijskim kretanjima daje dodatnu vrijednost u kontekstu daljnjih historiografskih, demografskih i drugih istraživanja.

Marko Radić

Violence and the Medieval Clergy, ur. Gerhard Jaritz i Ana Marinković, CEU Medievalia, sv. 16, Medium Aevum Quotidianum Sonderband, sv. 26, Budapest 2011., 95 str.

Kao posebno izdanje serija Medium Aevum Quotidianum i CEU Medievalia u Budimpešti objavljen je početkom 2011. godine zbornik radova pod naslovom *Violence and the Medieval Clergy*. Radi se o zborniku radova s radionice pod istim naslovom održane u Dubrovniku 2008. g., a uredili su ga Gerhard Jaritz i Ana Marinković. Zbornik sadrži sedam radova iz srednjovjekovne društvene povijesti, kojima prethodi predgovor iz pera urednika zbornika (1-2), a radi boljeg snalaženja dodan je i indeks (93-95). Kako i sami urednici napominju, cilj je bio pristupiti problemu nasilja i srednjovjekovnog klera interdisciplinarno i komparativno, s time da je stanoviti naglasak dan i Apostolskoj penitencijariji.

Peter Clarke autor je uvodne studije pod naslovom *The Medieval Clergy and Violence: An Historiographical Introduction* (3-16), u kojoj daje historiografski pregled problematike. Naglašava da, iako je nasilje sekularnih pripadnika društva bila normalna stvar u srednjem vijeku, nasilje klera čini se kao kontradikcija zbog njihovih crkvenih funkcija. Odgovoreno je na problem tako da je nasilje i rat bilo opravdano u određenim situacijama (što se konstatiralo u pisanjima mnogih, od sv. Augustina do Gracijana). U stvarnosti su mnogi klerici kršili zabrane, pa je tako, primjerice, Kristijan, nadbiskup Mainza, dvadesetak godina uspješno vodio carske trupe u Italiji krajem 12. stoljeća. Njegov i slični primjeri bili su podložni kritici jer su davali loš primjer drugim klericima. Potrebno je naglasiti da se upravo oko godine 1000. javlja i ideja Božjeg mira, dok istovremeno papa poziva u križarske pohode, s time da klerici, jasno, moraju u borbi sudjelovati duhovno, a ne pod oružjem. U 12. st., kako autor naglašava, javlja se koncept *privilegium fori*, čime je kler dobio imunitet od svjetovnog suda (u sklopu reformnog pokreta u zapadnoj crkvi). To se posebice vidi u Gracijanovim Dekretima, ali i u razrađenoj

mreži crkvenih sudova – od razine dijeceza do papinske kurije. Najpoznatiji slučaj u praksi, u kojem je ovaj privilegij doveo do sukoba između crkvenih i svjetovnih vlasti, bio je sukob canterburyjskog nadbiskupa Tome Becketa i kralja Henrika II., koji je rezultirao, kako je poznato u historiografiji, Clarendonskim ustavom.

The Apostolic Penitentiary and Violence in the Roman Curia (17-28) rad je Kirsi Salonen, u kojem autorica raščlanjuje slučajeve nasilja klera, koji su došli pred Apostolsku penitencijariju za vrijeme pontifikata pape Pija II. (1458.-1464.). Autorica navodi da su samo četiri vrste slučajeva i mogle doći pred tu ustanovu budući da se ne radi o klasičnom sudištu, nego instanci koja je izdavala absolucije kada lokalni crkveni dužnosnici nisu imali ovlasti djelovati. Navedeni slučajevi bavili su se pitanjima braka, nezakonitog porijekla u vezi zaredivanja te ispovjedi. Što se slučajeva povezanih uz nasilje tiče, njih možemo pronaći u registrima koji govore o različitim tipovima slučajeva. Postavlja se uopće pitanje zašto bi bilo potrebno tražiti absoluciju od te institucije, ali kako autorica navodi, ako bi netko ranio ili ubio crkvenu osobu, zaradio bi automatski ekskomunikaciju od koje bi ga mogao samo papa razriješiti (prema odredbama Drugoga lateranskog koncila). Kod klerika koji je počinio zločin situacija je bila još komplikiranija, jer oni za takav čin trebaju apostolsku absoluciju kako bi dalje mogli obavljati svoje funkcije. Detaljnije se pozabavila dvjema vrstama slučajeva – ranjavanjem i nehotičnim umorstvom. Što se geografske zastupljenosti počinitelja tiče, jedan slučaj je iz Istočne Europe, deset iz Svetog Rimskog Carstva, dvadeset iz Francuske, devet s Iberskog poluotoka, šest iz Italije, dok su dva nepoznata. Najveći broj počinitelja nasilnih djela u Papinskoj kuriji bili su klerici, a samo su trojica bili svjetovnjaci. U jednom je slučaju rimski građanin ubio svećenika. Izvukla je zaključak da zapravo slučajevi nasilja u rimskoj kuriji i nisu bili tako česti te se zapravo radilo samo o sukobima između dvojice muškaraca koji nisu praktički nikad koristili ikakvo oružje, što bi bilo indikatorom da je ljutnja bila najčešći motiv sukoba.

Torstein Jørgensen autor je rada "*... Killings, Unfortunetely, Take Place More Often Here Than Anywhere Else:*" *Civil and Clerical Homicide in Late Medieval Norway* (29-46), u kojem se bavi primjerima iz norveškog područja u kojem su klerici bili upleteni u neku vrstu nasilja. Prvo se općenito bavi ubojstvima kako bi ih tretirali svjetovni sudovi u Norveškoj. Nalazi terminološku i pravnu razliku između ubojstva na mah i umorstva u norveškom pravosuđu. Ubojice koji su planirali zločin, oni koji su ubili bliske rođake, koji su ubili na mjestima predviđenim za zaštitu ili oni čiji je zločin bio rezultat paleža nalaze se pod terminom *ubotmann*, a njihov se čin ne može kompenzirati globom. Zločinci koji su ipak uspjeli dokazati neke olakotne okolnosti, u izvorima norveškog područja se nazivaju *botamann* i mogli su platiti globu za svoj čin, no trebali su javno priznati da su osobu ubili. Ubojicama se zaplijenila imovina, dok su drugi plaćali globu (dio kralju zbog gubitka podložnika, drugi dio za kupovinu mira te za naknadu obitelji ubijenog). Posljednji dio je podrazumijevao i ekonomsku kompenzaciju, ali i službeno pomirenje između obje strane, koje je organizirano na lokalnoj razini. Autor naglašava da su klerici koji su počinili nasilne zločine morali pisati Apostolskoj penitencijariji tražeći odriješnje, potom su dobivali pisma iz kurije o svom slučaju (a oni su ostali zapisani i u registru). Ponekad su klerici osobno putovali u kuriju, zajedno sa svojim molbama. Molbe uspoređuje s već spomenutim kategorijama civilnog prava (razlike između umorstva i ubojstva na mah). Mogli su priznati krivnju ili tvrditi da su nevin (ako bi papinska isprava potvrdila nevinost, mogli su nastaviti obnašati svoje službe). Kao zanimljivost autor ističe i situaciju u kojoj je okrivljeni izjavio da je nevin, ali je u isto vrijeme tražio i absoluciju.

Violence and the Clergy in Late Medieval Albania: With and Without the Penitentiary (47-54) rad je Etleve Lale, u kojem autorica razmatra slučajeve nasilja klera u petnaeststoljetnoj Albaniji, koja je tada bila prožeta nasilnom atmosferom zbog ratovanja Jurja Kastriote Skanderbega protiv Osmanlija. To je posljedično uzrokovalo i atmosferu nasilja u svakodnevnom životu pa stoga ne treba čuditi da je i katolički kler u tome sudjelovao – u ulozi počinitelja i žrtve. Kao izvore koristila je dokumente iz Apostolske penitencijarije, ali naglašava da je uzorak iz kojeg se može promatrati ta tema ograničen, jer su slučajevi ondje zapisani samo oni sa sretnim završetkom, točnije, oni koji su dobili absoliciju. Autorica je pronašla dvije vrste slučajeva: one koji su rezultirali ubojstvom ili one koji su rezultirali ozljedom klerika. Autorica se potom bavi slučajevima u kojima su klerici nanosili nasilje. Drugi dio rada posvećen je problemu nepoštivanja jurisdikcije između papinstva i područja Albanije i Crne Gore gdje su razni biskupi zloupotrebjavali svoju moć. Daje primjer Ivana, nadbiskupa Bara, koji je u drugoj polovici 14. stoljeća, među ostalim svojim zlodjelima, tjerao biskupe Skadra iz njihovih sjedišta, te zaključuje da je to zasigurno činio uz prijetnju ozbiljnog nasilja.

Gerhard Jaritz autor je rada pod naslovom *The Bread-Knife* (55-65), u kojem objašnjava ulogu noža u kasnosrednjovjekovnom razdoblju, budući da je taj predmet imao dvojako značenje i funkciju – pribora za jelo i oružja. Dužina noža bitno je utjecala na stav prema tom predmetu, a sudski spisi često zabranjuju nošenje noževa, s iznimkom noža za kruh. U 16. st. u njemačkim zemljama zabrana nošenja noža povezana je sa zabranom posjećivanja krčmi, s time da je ponovno iz zabrane izuzet spomenuti nož za kruh. Naglašava da je razlog takva stava svakodnevna upotreba tog predmeta. Klerici su također nosili i koristili nož za kruh, s time da je naglašeno, da su, i kada su ga koristili kao oružje, radili to radi obrane sebe ili drugih. Autor je koristio dokumente iz registara Apostolske penitencijarije, koji su nastali oko sredine 15. stoljeća, točnije od pontifikata pape Eugena IV. do pape Siksta IV. Analizirao je tako slučajeve u kojima su klerici nožem za kruh počinili nasilje te došao do zaključka da su klerici lako mogli biti uvučeni u svakodnevne situacije u kojima su potegnuti noževi tijekom svađe ili vrijeđanja na nekakvom javnom događaju gdje se konzumirao alkohol. Osnova za oslobođenje bila je da klerik nije smio biti onaj koji je započeo incident, da je djelovao u samoobrani, da nije želio ozlijediti ili ubiti svog protivnika te da nije posjedovao, a zasigurno niti koristio oružje. Autor na kraju rada donosi prijepis slučaja pred Apostolskom penitencijarijom u kojima su klerici koristili nož za kruh da bi se obranili.

Sacred Space, Violence and Public Law in the Cloisters of the Franciscan and Dominican Houses of Dubrovnik (67-75) rad je Gordana Ravančića u kojem autor razmatra problematiku odnosa dubrovačkih vlasti, crkvenih institucija i klera. Naglašava da je problematika kompleksna upravo zbog potrebnog dvojakog sagledavanja problema (razina institucionalnih odnosa i osobnih veza). U srednjovjekovnom Dubrovniku, kao i svugdje drugdje, svjetovna se vlast upletala u razna crkvena pitanja, smatrajući ih dijelom državne politike. Iako su klerici bili podložni svojim zasebnim crkvenim sudovima, u kasnom srednjem vijeku svjetovne vlasti preuzimaju ingerenciju u procesima protiv klera. Koristeći materijal s početka 15. st., ponajprije zapise Malog vijeća, autor zaključuje da je svjetovna vlast blago zadirala u privatnu sferu crkvenih institucija. Počinje od slučaja Dominikanaca gdje im je naređeno da urade građevne promjene na svom samostanu jer nisu odgovarali predviđenom izgledu

planiranih ulica. Autor smatra da je komuna, budući da je trebala financirati te preinake, sama smatrala da je područje dominikanskog samostana spadalo u sferu javnog prostora, a ne crkvenog privatnog. Na sličan su način pristupali i suđenju klericima kad je to bilo u interesu vlastele te daje primjer ljubavne veze između franjevca i klarise gdje je prvi strpan u zatvor, a klarisa potajice preseljena u samostan u drugom dalmatinskom gradu, unatoč prosvjedima nadbiskupa, dajući tumačenje da to ocrtava potrebu dubrovačke vlasti da kontrolira sve aspekte života unutar grada. Autor navodi i da su stroge kazne Malog vijeća imale didaktičnu ulogu prema građanima.

Posljednji rad u zborniku potpisuje Nella Lonza, a nosi naslov *The Priest Barbuius and His Crime before the State and Church Authorities of Medieval Dubrovnik (77-89)*. Autorica obrađuje suradnju crkvenog i svjetovnog suda u slučaju unakaženja Mire, opatice benediktinskog samostana sv. Andrije, koje je počinio svećenik Barbuius, klerik koji je bio jedan od upravitelja dubrovačke bratovštine sv. Stjepana. Autorica je identificirala Miru kao jednu od dubrovačkih plemkinja, pripadnicu obitelji Mlascagna, dok je svećenik Barbuius bio pripadnik obitelji trgovaca i obrtnika po imenu Longo. Do zločina je došlo na cesti izvan grada, kada je Barbuius odrezao Miri nos i tako je trajno unakazio (što je vrsta kazne koja je bila povezana s ponašanjem koje ozbiljno potkopava koncept dostojanstva, ali i izvansudskom društvenom praksom odmazde za žene koje su osramotile svoje obitelji počinivši preljub ili druge oblike lošeg seksualnog ponašanja). Barbuius je pobjegao u Veneciju, koja ga je na zahtjev kneza i komune izručila te mu se sudilo, što je pobudilo velik interes u zajednici. Određena mu je kazna od 75 perpera, što je uzrokovalo nezadovoljstvo dubrovačkog plemića i trgovca Marina de Mlascagna, jer je smatrao da time pravda nije zadovoljena. Slučaj je kulminirao kada je Marin fizički napao Barbuiusa te je uključivanjem još nekih Dubrovčana došlo do pokušaja linčovanja. Stoga su paralelno počela dva sudska procesa. Marin je osuđen na globu od 30 perpera, što je bila visoka novčana kazna. Barbuiusov slučaj bio je u nadležnosti crkvenog suda, iako je sama procedura provedena ispred članova kaptola te građanskim sudom s punim članstvom, dok je presudu donio nadbiskup, a zapisao je kancelar vlasti. Odlučeno je da gubi sve povlastice klerika te se osuđuje na doživotni zatvor u tamnici ispod crkve sv. Spasa gdje je stavljen u okove te mu je propisana prehrana koja se temeljila samo na kruhu i vodi. Barbuius se žalio papinskoj kuriji jer mu kao crkvenoj osobi nisu mogli suditi svjetovne vlasti te je određena i osoba koja će provesti istragu u vezi njegovih navoda. O Barbuiusovoj sudbini ne znamo više ništa, kao ni o Mirinoj, za koju autorica pretpostavlja da je provela ostatak života unutar samostanskih zidova u Dubrovniku.

Naposljetku, potrebno je naglasiti kako će zbornik radova *Violence and Medieval Clergy* biti višestruko koristan u istraživanjima hrvatske povijesti. Prvo i osnovno, dva rada obrađuju tu tematiku u srednjovjekovnom Dubrovniku, ali i ostali su radovi metodološki vrlo primjenjivi na hrvatski povijesni prostor. Ipak, zanimljivo je za primijetiti da većina radova obrađuje molbe upućene Apostolskoj penitencijariji, no podaci za Hrvate koji su joj upućivali zahtjeve nisu istraženi, što znači da ti spisi čekaju obradu koju će, nadam se, učiniti povjesničari mlađe generacije u Vatikanskom arhivu. Opća tematika je generalno zanimljiva jer osvjetljava problematiku odnosa klera sa svjetovnjacima, kao i odnose crkve i države, koja se mora sagledavati zajednički i u društvenoj i u crkvenoj povijesti, u čemu kler i nasilje imaju važnu ulogu.

Suzana Miljan